

ЯНКА КУПАЛА І ЯКУБ КОЛАС У ДЫСКУРСАХ ДЫДАКТЫКІ І МАСТАЦТВА

УДК 373.5.016: 821.161.3(092 Я. Колас)

ЛІСТЫ ЯКУБА КОЛАСА (1908–1926): РАЗВАГІ АБ НАВУЧАННІ, АДУКАЦЫЙНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ

А. А. Акушэвіч

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь
AkushevichAA@bsu.by*

У артыкуле разглядаюцца лісты Якуба Коласа 1908–1926 гг. Вылучаюцца і аналізуюцца развагі пісьменніка, звязаныя з навучаннем, методикай, педагогікай. Абгрунтоўваецца, што лісты класіка могуць быць карыснымі пры вывучэнні мовы і літаратуры. Лісты пісьменніка паказваюць яго ўзаемадзеянне з іншымі творцамі, а таксама могуць выступаць зыходным матэрыялам пры развіцці навыкаў стварэння ўласных эпістольных тэкстаў.

Ключавыя словы: Якуб Колас; ліст; адукацыя; методика; педагогіка.

THE LETTERS OF YAKUB KOLAS (1908–1926): REFLECTIONS ON TEACHING; EDUCATIONAL POTENTIAL

A. A. Akushevich

*Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus
AkushevichAA@bsu.by*

The article examines the letters of Yakub Kolas (1908–1926). The writer's reasoning related to teaching, methodology, pedagogy is highlighted and analyzed. It is argued that the letters of Yakub Kolas can be useful in the study of language and literature. The letters show the Yakub Kolas's interaction with other writers, and can also serve as source material for developing the skills of creating own epistolary texts.

Key words: Yakub Kolas; letter; education; methodology; pedagogy.

Эпістольная спадчына Якуба Коласа даволі багатая і выклікае сёння цікавасць у даследчыкаў [1; 2; 3; 7]. Сярод іншага ў лістах пісьменніка можна ўбачыць пэўныя развагі, звязаныя з навучаннем, адукацыяй. Гэтыя прыватныя думкі даюць дадатковыя звесткі аб станаўленні і развіцці метадычных поглядаў аўтара «Методыкі роднае мовы» (Менск, 1926) [6]. Дадзеная кніга мае вялікае значэнне для гісторыі адпаведнай навукі [4; 8]. У гэтым даследаванні разглядаюцца лісты пісьменніка 1908–1926 гг., якія папярэднічаюць першаму выданню згаданай працы па методцы.

У лістах Якуба Коласа можна сустрэць пэўныя нараканні на настаўніцкую працу: «Цяпер жыву ў Лунінцы, Пінскага пав., Мінск. губ., у сябра-вучыцеля. Заработак дрэнны: маю ўсяго толькі адзін урок. Можа, хіба далей палепшае» [5, с. 13]; «У другі час прыехаць не магу, бо не буду мець часу: жыву тут з таго, што займаюся ўрокамі. Дрэнная гэта работа, і няма з яе ніякой карысці, абы дома не тырчаць. Маю ўрокаў руб. на 25, ды і тыя няпэўны. <...> пасле Вялікадня думаю шукаць урокаў у другім месцы. Тут надта дрэнна» [5, с. 14–15]; «Роботаю теперь очень много. Не знаю, выдержу ли. Без передышки занимаюсь 12 часов. А занятия неинтересны. Некоторые ученики так тупы, что могут служить образцами тупости. Пока держусь и выгляжу очень хорошо. Так кажуць» [5, с. 18]. Падкрэсліваецца нават тое, што педагогічная

дзеинасць перашкаджае літаратурнай: «З вялікай ахвотай напісаў бы што-небудзь у “Крапіву”, але часу ніяк няма. Аж сэрца мае баліць, што нічога не пішу. Скажу Вам, як я жыву. З ½ дзявятай іду ў школу. У гадзіны дзве канчаю там работу і іду абедаль. Паабедальшы, чхаю на ўрокі, бо з аднаго жалавання не пражывеш. Нават няма калі прылегчы, каб крыху сала завязала[ся] па абедзе, як казаў мой дзядзька. Дадому варочаюся ў шэсць гадзін вечара. [Пап]равіш работу вучанікоў, праглядзіш назаўтра “навуку” (а праглядаць прыходзіцца, бо мне давалося старшае аддзяленне, дзе трэба працаваць-такі добра), і няма таго вечара. “Сымон-музыка” ляжыць, бедны, чакае лепшых часоў» [5, с. 17]. Дадзеную акалічнасць можна патлумачыць і тым, што на негатыўных з’явах чалавек, як правіла, засяроджваецца больш, а пра пазітыўныя можа не гаварыць, бо ўспрымае іх за норму. Да таго ж, трэба ўлічваць стрэсавыя сітуацыі і стомленасць спецыяліста.

У лісце ад 2 чэрвеня 1912 года ў рэдакцыю газеты «Наша ніва» Якуб Колас паведамляе аб сваёй «добранадзейнасці», што непасрэдна звязана з выкладаннем: «Губернатар даў саглас на выданне мне “благонадежнасці”. Можа, зноў буду прафесарам» [5, с. 16].

Згадваецца і першая частка трылогіі «На ростанях», асноўны герой якой – настаўнік: «Теперь пишу бытовую повесть из жизни учительства и так называемой сельской интеллигенции. Повесть носит название “У палескай глуши”» [5, с. 24]. Гэты твор (з аўтабіяграфічным складнікам) расказвае не аднаму пакаленню вучняў пра маладога педагога, можа стымуляваць да працы ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі (прафарыентацыя).

Якуб Колас акцэнтуюе ўвагу на арганізацыйных момантах (расклад, рэжым работы і г. д.): «Университет начал свою работу, но пока эта работа еще не налажена, как следует быть» [5, с. 23]. Дадзены аспект адлюстраваны таксама ў цытатах, прыведзеных у гэтым даследаванні вышэй і ніжэй.

У эпістальных тэкстах пісьменніка пакінулі значны след настаўніцкія курсы ў Слуцку. Якуб Колас піша пра іх арганізацыю, свой удзел, выказвае метадычныя думкі, дзеліцца цікавымі заўвагамі: «Учора вечарам заходзіў на курсы. Заўтра толькі пачну выкладаць. Заўтра мне будзе адведзена дзве гадзіны часу. Вось после лекцыі скончу табе ліст, бо пойдзе ён адгэтуль толькі ў чацвер 5-га. Покі яшчэ не ўвайшоў у сваю каляіну. Чытаю граматыку сам. Наогул, каюся, што ехаў. Не думаю, што прынясу тут многа карысці. А работы будзе ўсё ж такі многа» [5, с. 28]; «Сёння выпаўся кепска – крыху мухі не давалі, а трохі і лекцыя карцела. А першая лекцыя, я лічу, роўна палавіне ўсіх астатніх лекцый. Тут важна зрабіць увод перад тым, як прыступіць да самае справы. Як ты ведаеш, дома я не гатаваўся. Прыехаўшы сюды, я папрасіў загадчыка курсаў даць мне гадзіны на лекцыі толькі з серады, каб мець час абдумаць змест свае прамовы да настаўнікаў. Мне ўспомнілася запіска, паданая дзядзьку Язэпу на яго лекцыі ва ўніверсітэце: “Якое практычнае значэнне мае беларуская мова?” Прыехаўшы, я табе пачытаю сваю прамову. У мяне самога засталася добрае пачуццё ад лекцыі. З гэтага я лічу, што яна выйшла някепска. Чытаў я дзве гадзіны. Першая гадзіна была адведзена пад граматыку, другая – пад методыку. Методыку я пачаў чытаць з сярэдзіны, з таго месца, дзе гутарка ідзе аб тым, як трэба даваць практычныя лекцыі (аб’ясняльнае чытанне). Такое чытанне выклікана тым, што курсанты даюць практычныя лекцыі, і, каб панавіць у памяці метадычныя і педагогічныя прынцыпы, прыйшлося з гэтага і пачаць. Слухалі незвычайна ўважліва. Я вельмі рад, што захапіў з сабою методыку. Курсы тут пастаўлены незвычайна грунтоўна. Дысцыпліна на курсах самая строгая. Курсантаў 150 чалавек, і ходзяць усе да аднаго. Курсы пачынаюцца роўна з 10 гадзін. Да 12 г[адзін] ідуць практычныя лекцыі, практыкуюць самі курсанты. Кожны дзень даецца чатыры лекцыі. А 12 гадзіне прыходзяць лектары. Чытаюцца лекцыі да 4 гадзін. У 6 гадзін ідуць кружковыя заняткі палітычнага зместу. У сем – канферэнцыі наконт пробных лекцый. Канчаюцца курсы ў 8 гадзін вечара. Курсанты так заняты, што не маюць часу пайсці ў горад. Я ўспеў сёння па граматыцы зрабіць дыктоўку. Сшыткаў 70 ужо перагледзеў. Няграматна напісана ў двух. Чатыры напісалі зусім граматна. Большасць – здавальняюча, многа – добра. Я заявіў курсантам, што хто з іх добра ведае беларускую мову, той можа не хадзіць на мае лекцыі з тым, каб потым усё ж такі здаць экзамен. Чытаючы фаміліі курсантаў, я наткнуўся на такую фамілію: на сшытку напісана “Шкода Ганны”. Гэта фамілія і імя курсанткі. Я нават

смяўся, прачытаўшы гэта: трэба ж так здарыцца! Іванову і Юршэўскую Віцю яшчэ не шукаў. Сярод курсантаў і курсантак многа знайшлося знаёмых па пазалетаўных курсах» [5, с. 28–29] (У каментарыях (да слоў «Я вельмі рад, што захапіў з сабою методыку») адзначаецца, што пад методыкай маецца на ўвазе, «відаць, рукапісны варыянт распрацаванай Якубам Коласам “Методыкі роднай мовы”. Асобным выданнем праца выйшла ў 1926 г.» [5, с. 477]. Аднак тут можа ісці гаворка і пра іншае.); «Заўтра ўжо тыдзень, як я тут. За гэты час чытаў восем гадзін. Слухачоў сто пяцьдзесят чалавек. Чытаць граматыку такой аўдыторыі і трудна і безрэзультатна. Надумаліся падзяліць курсантаў на 5 груп па 30 чалавек. На кожную групу назначан выкладчык са складу саміх слухачоў. Гэтыя выкладчыкі вельмі добра ведаюць беларускую мову, маюць сталую практыку ў выкладанні беларускай граматыкі. Такім спосабам я скінуў з сябе клопат, узяўшы агульнае кіраўніцтва, і спадзяюся, што вынікі работы па групах будуць вельмі добрыя. Беларуская мова пастаўлена на курсах вельмі грунтоўна. Кожны слухач павінен даць лекцыю (практычную) толькі па-беларуску. Сярод слухачоў чалавек 15 ёсць з вышэйшаю асветаю. Ёсць выкладчык Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі Кулагін. У яго вучыўся наш Міхась. Гаварылі аб Міхасю. Гэтаму Кулагіну прыйшлося паставіць ніжэйшую ацэнку дыктоўкі. Ён папаў пры размяркоўванні на групы ў першую групу. Сярод старых настаўнікаў прыхільнасці да беларускасці няма, але гэта не перашкаджае ім пісаць цэлымі вечарамі план лекцыі па-беларуску. Калі не здолее сам, ідзе да другога і перакладае на беларускую мову. Канферэнцыі адбываюцца на беларускай мове, пратаколы вядуцца па-беларуску. Сярод слухачоў ёсць такія хлопцы, што не прапускаць ніводнага небеларускага слова. І калі часамі пачынае хто блытаць беларускую і расейскую мову, як гэта было раз на агульным сходзе, то з 10–15 месцаў ад слухачоў і слухачак чуецца падказванні. Ёсць настаўнікі і настаўніцы, якія зусім правільна, бойка і жыва даюць лекцыі па-беларуску. Сёння я а 9 гадзіне вечара буду чытаць у зале курсаў “Новую зямлю”. За час свайго прабывання тут можа ўдасца прачытаць “Новую зямлю” курсантам» [5, с. 31]; «Часу ў мяне мала. Курсы адбіраюць яго многа. Мае добрыя прыяцелі па курсах кажуць: “Што, дзядзька Колас, Вы будзеце чытаць нам граматыку? Ці гэта Вам займацца ёю?” Сёстры Марыя Стагановіч і Людміла Гітковіч – мілыя, слаўныя настаўніцы. Валодаюць ідэальна беларускаю моваю, талковыя, разумныя. З вялікаю ўважнасцю слухаюць настаўнікі і пачатковых, і сярэдніх школ методыку роднае мовы. “Усё гэта намі забыта, – кажуць яны, – і калі слухаеш методыку, так ясна, так проста напісаную, то ўспамінаеш, што некалі вучыў гэта, і спатыкаеш нешта зусім новае і цікавае”. Асаблівае ўражанне зрабіла тое месца метадзікі, дзе гаворыцца аб значэнні роднае мовы ў школе» [5, с. 32–33]; «У суботу 14-га скончу сваю методыку. Тады застанецца толькі граматыка. Граматыку выкладаюць самі курсанты ў сваіх гуртках. Я толькі кірую заняткамі» [5, с. 34]; «Лекцыі нашы так разложаны, што мы маем вольны дзень, а праз дзень ездзім у Слуцк на курсы, каб адбыць свае гадзіны (2). Методыку я скончыў. Цяпер засталася адна граматыка. Граматыку праходзяць, як пісаў, у групах пад кіраўніцтвам групаводаў-курсантаў. Я маю агульны догляд і выступаю толькі тады, калі вынікае якая-небудзь спрэчка. Думаю, што ў самым пачатку жніўня скончу і зраблю залікі» [5, с. 35]; «Але тут так добра павялася справа выкладання беларускае мовы, што нейк не хочацца ўносіць дысананс у курсавое суладдзе. Калі б я паехаў, не давёўшы справы свае да канца, то ўжо тэмп заняткаў і агульны беларускі настрой значна панізіліся б, а сярод цеснага, актыўнага гуртка настаўнікаў-беларусаў, напэўна, застаўся б нейкі цень. Значыць, усё кажа за тое, каб яшчэ правясі 8 гадзін на беларускую мову. На гэтым тыдні адыдуць яшчэ 2 гадзіны (у суботу), і застанецца 6 гадзін на другі тыдзень. На тым жа тыдні думаю і залікі зрабіць» [5, с. 36–37].

У адным з лістоў адлюстраваны праект пытанняў да заліку: «Сёння начаваў у Слуцку; учора на курсах быў вечар. Я чытаў сваю “Новую зямлю”. Яшчэ засталася 5 раздзелаў. Гэты тыдзень для мяне пройдзе сора. Можа сёння дам курсантам апрацаваць тэмы для залікаў. Даю 9 тэм: 1. Цяжкія моманты ў жыцці мае школы. 2. Як выявілася рэвалюцыя ў нашым сяле (горадзе, мястэчку). 3. Летні дзень на сенакосе. 4. Уборка жыта. 5. Разліў ракі вясною. 6. Працоўны дзень на настаўніцкіх курсах. 7. Які метада я лічу найлепшым пры аб’ясняльным чытанні. 8. Працоўны метада у школе. 9. Янка Купала як пясняр беларускага культурнага адраджэння. Адна курсантка ўчора вельмі добра дэкламавала мой верш “Песня над калыскай”. Спяваў хор курсантаў, але на

нядзелю многа паразыходзілася, так што спяваць некаму было. Потым была дэкламацыя. Дэкламавалі беларускія, расейскія і польскія вершы» [5, с. 39–40]. Дадзеныя пытанні ўказваюць, якія моманты вылучаюцца ў працэсе выкладання адпаведнага вучэбнага прадмета.

Пісьменнік гаворыць і аб значэнні літаратуры пры навучанні мове: «Учора вечарам чытаў першы раз “Н.[овую] з.[ямлю]”. Адзін слухач курсаў, непрыхільнік беларускасці, зазначыў беларусу: “Я не ведаў, што па-беларуску можна так пісаць. Зарэжаце мяне, калі я не навучуся беларускай мове”. Прачытаў 6 першых раздзелаў» [5, с. 33].

Таксама Якуб Колас у лісце да Я. П. Каранеўскага (ад 9 верасня 1925 года) спрабуе дапамагчы настаўніку ўладкавацца на працу: «Будзьце ласкавы, ці не можна было б як-небудзь даць пасаду настаўніка пачатковай школы – Міхайлу Макарэню, гэтаму самаму хлопцу, што перадаў Вам ліст. Пагутарыце з ім і дапамажыце яму, бо я не ведаю, да каго накіраваць яго. Прашу прабачэння, што адбіраю ад Вас час, але ж трэба і дапамагчы хлопцу» [5, с. 74].

Лісты Якуба Коласа могуць быць задзейнічаны ў сучасным адукацыйным працэсе. Назавём некаторыя спосабы выкарыстання:

- 1) у якасці дадатковага матэрыялу падручніка;
- 2) як узор камунікацыі;
- 3) як прыклад ліста пры навучанні стварэнню ўласных тэкстаў гэтага жанру;
- 4) як тэкст для аналізу;
- 5) лісты могуць расказаць пра іншых пісьменнікаў, іх узаемаадносіны (у прыватнасці, чытаем пра Янку Купалу: «Вольныя ж мінулы часта запаўняюцца шахматамі. Але Янка часцей абыгр[ывае] мяне» [5, с. 79–80]);
- 6) як элемент заданняў і практыкаванняў;
- 7) пры падрыхтоўцы будучых настаўнікаў (можна прапанаваць студэнтам прааналізаваць цытаты з лістоў, прыведзеныя вышэй).

Такім чынам, змешчаныя ў эпісталярый Якуба Коласа развагі аб навучанні дапамагаюць глыбей зразумець працэс станаўлення педагагічных і метадычных поглядаў аўтара «Методыкі роднае мовы» (Менск, 1926). Як дадатковы матэрыял падручніка, як узор камунікацыі, як структурная частка заданняў і практыкаванняў, як тэкст для аналізу і г. д. – лісты пісьменніка могуць эфектыўна выкарыстоўвацца пры навучанні беларускай мове і літаратуры, пры падрыхтоўцы педагагічных кадраў.

Бібліяграфічны спіс

1. Албут, А. А. Эпісталярый Якуба Коласа і культурны ўзровень мовы беларусаў / А. А. Албут // Каласавіны: матэрыялы XXXI навук. канф., Мінск, 2 ліст. 2017 г. / склад. З. М. Камароўская, Ю. В. Кішкурна. – Мінск: Ковчег, 2018. – С. 38–44.
2. Важнік, С. А. Камплімент і пахвала ў лістах Якуба Коласа / С. А. Важнік, А. А. Албут // Каласавіны. Якуб Коласа і яго сучаснікі: да вывучэння творчых і асабістых узаемасувязей пісьменніка: матэрыялы XXV навук. канф., 3 ліст. 2010 г., Мінск / склад.: З. М. Камароўская, Г. І. Зайцава. – Мінск: Ковчег, 2011. – С. 206–212.
3. Белакурская, Ж. Я. Структурна-семантычныя асаблівасці коласаўскага эпісталярнага тэксту / Ж. Я. Белакурская // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы / Беларус. дзярж. ун-т, каф. сучас. беларус. мовы. – Мінск: РІВШ, 2009. – Вып. 8. – С. 40–44.
4. Гамеза, Л. «Методыка роднае мовы» К. Міцкевіча: метады навучання на ўроках беларускай мовы / Л. Гамеза // Мова – Літаратура – Культура: VII Міжнар. навук. канф., прысвеч. 130-годдзю з дня нарадж. Я. Купалы і Я. Коласа, 27–28 вер. 2012 г., Мінск, БДУ: зб. навук. арт. / пад агул. рэд. Т. І. Шамякінай. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2012. – С. 421–424.
5. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – Т. 18: Лісты (1908–1942). – 679 с.
6. Міцкевіч, К. Мэтодыка роднае мовы / К. Міцкевіч. – Менск: Дзяржвыд. Беларусі, 1926. – 138 с.
7. Сабуць, А. Э. Асоба аўтара ў эпісталярнай спадчыне Якуба Коласа ваеннага перыяду / А. Э. Сабуць, Н. Э. Шандроха // Каласавіны: Я. Колас і яго сучаснікі: да вывучэння творчых і асабістых узаемасувязей пісьменніка: XXV Міжнар. навук. канф., прысвеч. 50-годдзю

з дня адкрыцця Дзярж. літ.-мемар. музея Я. Коласа, Мінск, 3 ліст. 2010 г. / [склад.: З. М. Камароўская, Г. І. Зайцава]. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2010. – С. 164–169.

8. Саматыя, І. М. Роля Якуба Коласа ў развіцці педагагічнай навукі і практыкі (на матэрыяле другога выдання «Методыкі роднай мовы», 1930 г.) / І. М. Саматыя // Літаратура ў культурнай прасторы Беларусі і Кітая: зб. навук. арт. па матэрыялах Міжнар. канф., прысвеч. нар. паэту Беларусі Я. Коласу, г. Цяньцзінь, Кітайская Народная Рэспубліка, 17–18 мая 2019 г. / пад рэд. У. І. Куліковіча, В. В. Шахаб. – Мінск: БДТУ, 2019. – С. 147–153.

УДК 82.09(476)(092)

ВЫХАВАЎЧАЯ РОЛЯ ПАЗАКЛАСНЫХ ЗАНЯТКАЎ ПА ЛІТАРАТУРЫ (ДА 140-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА)

В. Ю. Дылеўская

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь
valentinadylevskaja42@gmail.com*

У артыкуле разглядаецца пытанне выхаваўчай ролі твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа ў школьным курсе беларускай літаратуры пры правядзенні пазакласных заняткаў а таксама на ўроках дадатковага чытання.

Ключавыя словы: Янка Купала; Якуб Колас; пазакласныя заняткі па літаратуры; выхаваўчая роля; дадатковае чытанне.

EDUCATIONAL ROLE OF EXTRA-CLEAR CLASSES IN LITERATURE (TO THE 140TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF YANKA KUPALA AND YAKUB KOLAS)

V. U. Dylevskaja

*Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus
valentinadylevskaja42@gmail.com*

In the article was researched the problem of including writing into the Belarusian literature school course while studying the oeuvres of Yanka Kupala, Yakub Kolas as well as in additional reading lessons.

Key words: Yanka Kupala; Yakyb Kolas; essay novel; additional reading.

Пазакласныя заняткі з'яўляюцца неад'емнай часткаю і адной з форм арганізацыі працэсу літаратурнай адукацыі ў пазааўдыторны час, даюць дадатковыя магчывасці па пашырэнні і ўдасканаленні ведаў, уменняў і навыкаў, набытых вучнямі ў рамках сістэмы ўрокаў і самастойнай дзейнасці па літаратуры. Пазакласная работа па літаратуры павінна ўключацца ў шырокі агульнакультурны кантэкст. Выхаваўчая роля такіх заняткаў заключаецца ў фарміраванні і развіцці патрэбнасці ў чытанні, цікавасці да кнігі, развіцці асобных якасцяў навучэнцаў, развіцці ўмення працаваць у калектыве, развіцці здольнасці да супрацоўніцтва, развіцці ўмення весці дыялог, развіцці індыўідуальных здольнасцей навучэнцаў. Акрамя выхаваўчых задач пазакласныя заняткі выконваюць адукацыйныя і развіццёвыя функцыі. Адукацыйныя: матывуюць да вывучэння мастацкага твора; фарміруюць веды, уменні і навыкі вучняў; паглыбляюць, удасканальваюць і абагульняюць веды, набытыя ў кантэксце сістэмы ўрокаў і самастойнай дзейнасці па літаратуры. Развіццёвыя: развіваюць творчыя здольнасці; развіваюць